

JAHON OLTIN BOZORLARI VA OLTIN BILAN OPERATSIYALAR

Mamarjabov Begzod

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti student

Abduvahobov Shaxzod Xolmo'min o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti assistent

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oltinning iqtisodiy ahamiyati, uning tarixiy rivojlanish bosqichlari va jahon oltin bozorlarining ishlash mexanizmlari yoritilgan. Maqolada oltinning jahon iqtisodiyotiga ko'rsatadigan ta'sirlari va iqtisodiy o'sishga ta'sirlari batafsil yoritilgan. Maqola oltinning iqtisodiy ahamiyati va jahon oltin bozorlarining faoliyatini puxta o'rganishga bag'ishlangan.*

Kalit so'zlar: *Oltin, iqtisodiy ahamiyat, jahon oltin bozorlari, iqtisodiy barqarorlik, inflyatsiya, valyuta zaxiralari*

Oltin tariximizning eng qadimgi davrlaridanoq insoniyatga xizmat qilib kelayotgan bebaho xazinalardan biridir. Uning nodir tabiati, betakror fizik xususiyatlari uni boshqa metallardan ajratib turadigan omillardir. Oltin faqatgina bezak buyumlari uchungina emas, balki uning iqtisodiy ahamiyati ham juda kattadir.

Qadimgi davrlarda oltin tovar puli sifatida amal qilgan va savdo muomalalarida asosiy vosita bo'lgan. Dastlabki sivilizatsiyalar tomonidan qimmatbaho toshlar va oltinga alohida e'tibor berilgan, chunki ular boylikning ramzi sifatida qadrlanardi. Oltin muomalaga kiritilgan va unga butun olamda tan olingan qiymat berildi. Keying asrlarda oltin qonuniy to'lov vositasi sifatida ishlatila boshlandi va ko'pgina mintaqalarda pul tizimi oltinga bog'lab qo'yildi.

O'rta asrlar davrida musulmon olamida oltin tanga va kumush dirhomlar muomalaga kiritildi. Yevropa esa oltindan amaldagi pullarni zarb qilish imkoniyatiga ega bo'ldi. Oltin pul ishlatiladigan mintaqalar tobora kengayib bordi va XIX asrgacha dunyoning aksariyat mamlakatlarida qonuniy to'lov vositasi sifatida tan olindi.

Keyinchalik valyuta tizimining rivojlanishi bilan oltin asosiy valyuta zaxirasi maqomini oldi. Markaziy banklar o'z valutalarini oltinga bog'lash orqali valyuta barqarorligini ta'minlashga harakat qildi. Bugungi kunda ham oltin ko'plab davlatlar tomonidan valyuta zaxirasi sifatida saqlanib kelinmoqda.

Shuningdek, oltin investorlarga barqaror investitsiya obyektini bajaradi. U inflyatsiyaga qarshi himoya, portfeldagi diversifikatsiya vositasi hisoblanadi. Nomuayyan iqtisodiy sharoitlarda oltin narxlari sezilarli oshadi va shu bois u xavfsiz investitsiya obyektini deb qaraladi.

Oltin son-sanoqsiz sohalarda, jumladan, elektronika, tibbiyot, kosmetika va aviatsiya kabi tarmoqlarda o'z qo'llanishiga ega. Uning yuqori elektr va issiqlik o'tkazuvchanligi, korroziyabardoshligi, noyobligikabiomillar uni boshqa metallardan ajratib turadi.

Shu bilan birga, oltinning ruhan va madaniy ahamiyati ham katta. Ko'plab diniy e'tiqodlarda oltin muqaddaslik ramzi sifatida ulug'lanadi. Masalan, buddizm oqimida oltin oliy haqiqatni bildiruvchi nur bilan tenglashtiriladi.

Oltin iqtisodiy jihatdan ham, madaniy jihatdan ham insoniyat taraqqiyotida muhim rol o'ynab kelmoqda. Uning qadimiy va hozirgi iqtisodiy ahamiyati masalasini chuqurroq tushunish uchun bu mavzuni batafsil o'rganish talab etiladi.

Oltin qadimdan iqtisodiyotning ajralmas qismi bo'lib kelmoqda. Uning quyidagi asosiy iqtisodiy ahamiyatlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

- Tovar puli sifatida:

Uzoq vaqtlar mobaynida oltin tovar puli vazifasini bajargan. Uning nodir va saqlanuvchanligi, hamda barcha mamlakatlar tomonidan e'tirof etilishi tufayli u savdo va ayirboshlash uchun ishonchli vositaga aylangan. Bugun oltin asosan valyuta zaxirasi hisoblanadi, ammo ayrim mamlakatlarda u qonuniy to'lov vositasi sifatida qabul qilinadi.

- Valyuta zaxiralari:

Markaziy banklar tomonidan oltin valyuta zaxiralari sifatida saqlanadi. Oltin davlatlar sarmoyasining muhim qismini tashkil etadi va mamlakatning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi. Ayrim mamlakatlarda valyuta muomalalarida oltin muhim rol o'ynaydi.

- Investitsiya aktivi:

Oltin ko'plab investorlar uchun muhim investitsiya aktividir. U inflyatsiyaga qarshi himoya va portfelni diversifikatsiya qilish vositasi hisoblanadi. Iqtisodiy nomuayyanlik davrlarida oltin narxlari odatda oshadi, shuning uchun u sarmoyadorlar uchun beparvo investitsiya hisoblanadi.

- Sanoat mahsuloti:

Oltin elektronika, aviatsiya, tibbiyot va kosmetika sanoatlarida keng qo'llaniladi. Uning fizik xususiyatlari, masalan, yuqori elektr va issiqlik o'tkazuvchanligi, korroziyaga chidamliligi uni noyob modda qilib qo'yadi. Shu bilan birga, u bezak buyumlarida ham keng ishlatilib kelinadi.

- Boylik belgisi:

Uzoq vaqtlar davomida oltin boylik va mavqe ramzi bo'lib kelgan. Bugungi kunda ham u status ramzi sifatida qadrlangan va ko'p sonli xaridorlarga ega.

- Ruhan va madaniy qadriyat:

Ko'plab madaniyatlarda oltin muqaddas narsa hisoblanadi va u tarixiy, ruhan hamda madaniy ahamiyatga ega. Masalan, buddizmda u nurga tenglashtiriladi.

Shuningdek, oltin iqtisodiyotga quyidagi yo'llar bilan ta'sir ko'rsatadi:

- Savdo balansiga ta'sir qiladi: oltin eksport va importi savdo balansi ko'rsatkichlariga ta'sir etadi.

- Iqtisodiy barqarorlikka ta'sir qiladi: davlat oltin zaxiralari valyuta sohasidagi barqarorlikni ta'minlaydi.

- Markaziy bank siyosatiga ta'sir qiladi: markaziy banklar valyuta bozorlari va ssuda foizlarini oltin narxlariga qarab tartibga soladi.

- Portfel diversifikatsiyasi: sarmoyadorlar uchun oltin portfellarga diversifikatsiya kiritish vositasi hisoblanadi.

Oltin savdosi tarixini o'rganish bugungi kunda uning global bozorlardagi mavqeyini tushunishga yordam beradi. Har qanday hodisa yoki narsa ommalashish sabablari va vujudga kelish sharoitlarini chuqur bilmasdan turib, uning hozirgi ahamiyatini to'liq anglab yetish qiyin. Shuning uchun ham oltin savdosining qadimiy tarixiga nazar solish, uning kechgan taraqqiyot yo'lini bilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Oltin savdosining tarixi juda qadimgi davrlarga borib taqaladi. Oltin dastlab tabiiy holda topilgan va unga qimmatbaho buyum sifatida qiziqish uyg'ongan. Qadimgi Misr, Xitoy va Hindistonliklarda oltin bezak buyumlari, diniy ibodatxonalar va qadrlash ramzlari sifatida ishlatilib kelingan.

Eramizdan avvalgi 600-yillarda Liydiyaliklar ilk oltin tangalarni zarb qilishgan. Qadimgi Rim imperiyasida oltin tangalar pul tizimi asosidir. Vizantiya imperiyasida ham oltin tangalar savdoda qo'llanilgan.

Oltinning asosiy oltin savdo markazlari sifatida Sharqiy Osiyo, Arab jahoni va Vizantiya bozorlariga aylandi. Arab savdogarlari Hindiston, Sharqiy Afrika va Xitoy bilan oltin savdosini amalga oshirgan.

VII-XIV asrlarda Yer kurrasining asosiy oltin manbalariga Hijoz (Arabiston), Nubia (Sudanda) va oltin konlarini egallab olish uchun kurashlar borgan. O'sha davrda musulmon davlatlari tomonidan zarb qilingan oltin tangalar jahon savdosida qo'llanilgan.

Yevropa bilan savdo aloqalarining kuchayishi bilan oltinning Yevropa davlatlariga kirib kelishi ham kuchaydi. XV-XVI asrlarda Ispaniya va Portugaliya oltin manbalarini egallash uchun kurashga kirishdi va Amerikadagi oltin konlarini egallay boshladilar.

1848-yildagi Kaliforniya oltin qazib olish buni va 1886-yilda Janubi Afrikadagi oltin konlarining topilishi oltin ishlab chiqarish va savdosiga katta ta'sir ko'rsatdi. Bu hodisalar natijasida jahon oltin bozorlari paydo bo'ldi va oltin narxi global darajaga ko'tarildi.

1900-yillarga kelib, oltin tangalaridan foydalanish kamaydi va ular valyuta ishlarida metal tayoqchalari yoki zarrachalar shaklida sotiladigan bo'ldi. 1944-yilda Bretton-Vudsdagi valyuta kelishuvidan so'ng, AQSh dollari oltinga bog'landi.

1970-larga kelib, valyuta bozorlarida oltinga bog'lanish inqirozga uchradi va 1971-yilda AQSh oltin-valyuta standartidan voz kechdi. Bu oltin savdosida erkin bozorning rivojlanishiga olib keldi. Keyinchalik, 1973-yilda. jahon oltin savdosi uchun Londonga asoslangan asosiy markazlar tashkil topdi.

Hozirgi kunda asosiy jahon oltin bozorlari London, Nyu-York, Zurich, Dubay, Singapur va Shanxayda joylashgan. Bu bozorlarda kuniga trillionlab dollarlik oltin

savdolari amalga oshiriladi. Oltin savdosi OTC savdo platformalari, birjalar va banklar orqali amalga oshiriladi.

Shuningdek, oltin investitsion vositasi sifatida ham keng qo'llanilmoqda. Oltin future'lari, ETF'lar va boshqa oltinga asoslangan moliyaviy mahsulotlar dunyoning turli mintaqalarida muomalada bo'lib kelmoqda.

Bugungi kunda jahon oltin bozori London, Nyu-York, Zurich, Dubay, Singapur va Shanxay kabi markazlarda faoliyat yuritadi. Ushbu bozorlar moddiy oltin savdosidan tashqari, oltin shartnomalar va boshqa moliyaviy instrumentlar savdosini ham qamrab oladi. Oltin narxlari doimiy ravishda o'zgarib turadi va unga talab, taklif, geosiyosiy vaziyat, iqtisodiy omillar kabi ko'plab omillar ta'sir o'tkazadi.

Jahon oltin bozorlari jahon miqyosida oltin savdosi amalga oshiriladigan asosiy markazlardir. Ular quyidagilardan iborat:

- London oltin bozori (LBMA)

London jahonning eng yirik oltin bozori hisoblanadi. U jahon oltin eksporti va importining taxminan 80 foizini qoplaydi. London oltin bozori OTC bozor bo'lib, unda kuniga \$30 milliardga yaqin oltin savdosi amalga oshiriladi. Ushbu bozor tomonidan oltin narxi belgilanadi va u jahon bo'ylab tan olingan.

- Nyu-York naqd oltin bozori (COMEX)

COMEX Nyu-York tovar birjasining tarkibiy qismi bo'lib, u erda oltin shartnomalar (future'lar) va opsiyonlar savdosi amalga oshiriladi. Uning savdo hajmi kuniga taxminan \$30 milliardga yetadi.

- Zurich oltin bozori

Zurich Shveytsariyaning asosiy oltin savdo markazidir. Bu erda kuniga \$10 milliardga yaqin oltin savdosi amalga oshiriladi. Shuningdek, Zurich ko'pgina yirik banklar va sarmoya fondlarini jalb etadi.

- Dubay oltin bozori

Dubay Yaqin Sharqning eng yirik oltin savdo markazidir. Bu yerda asosan oltin tayoqcha va tangalar savdosi amalga oshiriladi. Uning yillik savdo aylanmasi \$75 milliardga yetadi.

- Singapur oltin bozori

Singapur Janubi-Sharqiy Osiyo mintaqasining eng yirik oltin savdo markazi hisoblanadi. Bu yerda fizik oltindan tashqari, oltin shartnomalar ham savdolanadi.

- Shanxay oltin bozori

Shanxay hozirda Xitoyning eng yirik oltin bozori bo'lib, u yiliga taxminan 2000 tonnaga yaqin oltin savdosini amalga oshiradi. Bu bozor kelajakda jahon oltin bozoridagi yetakchi rolni o'ynashi mumkin.

Ushbu bozorlardan tashqari, Turkiya, Hindiston, Italiya va Rossiyada ham muhim oltin savdo markazlari mavjud.

Jahon oltin bozorlari turli xil savdo maydonlari va vositalaridan foydalanadi: OTC bozorlari, birjalar, elektron savdo platformalari va banklar. Bozorning asosiy

ishtirokchilari quyidagilardir: banklar, investitsiya fondlari, qazib olish kompaniyalari, sanoat sohalari va mayda savdogarlar.

Oltin narxlari asosan talab va taklifga, geosiyosiy holatga, inflyatsiya darajasiga, foiz stavkalariga va boshqa makroiqtisodiy omillarga bog'liq holda belgilanadi. Operatsionvaqt mobaynida oltin narxi doimiy ravishda o'zgarib turadi.

Oltin bozorlari faoliyati turli qonunlar va me'yorlar bilan tartibga solinadi. Xususan, London oltin bozori faoliyati LBMA tomonidan nazorat qilinadi. Ushbu qoidalar savdoning shaffof va adolatli bo'lishini ta'minlaydi.

Hozirgi davrda oltin bozorlari iqtisodiyotning asosiy tarkibiy qismlaridan biriga aylanib qoldi. Oltin nafaqat qimmatbaho buyum, balki sarmoya ob'ekti, valyuta zaxirasi, makroiqtisodiy omil va boshqa ko'plab funksiyalarni bajaradigan muhim iqtisodiy vositadir. Shuning uchun ham oltin bozorlari barcha davlat va iqtisodiyotlarga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Oltin jahon iqtisodiyotiga turli jihatdan ta'sir o'tkazadi. Uning ta'sirlarini quyidagi yo'nalishlarda ko'rish mumkin:

- Savdo balansiga ta'sir

Oltin eksporti va importi bevosita mamlakat savdo balansiga ta'sir qiladi. Oltin eksportini oshirib yuborish - savdo balansini yaxshilashga, aksincha oltin importini ko'paytirib yuborish esa savdo tanqisligiga olib keladi. Shuningdek, oltin narxidagi o'zgarishlar ham savdo balansi ko'rsatkichlariga ta'sir etadi.

- Iqtisodiy barqarorlikka ta'sir

Davlatlarning oltin zaxiralari moliyaviy barqarorlikning muhim belgisi hisoblanadi. Oltin zahiralarning ko'payishi davlat moliyaviy resurslarining ortishiga, valyutaning mustahkamlanishiga, qarzlarning to'lanishiga olib keladi. Shuning uchun, ko'pgina davlatlar o'z oltin zahiralarni muntazam ravishda to'ldirish choralarini ko'rmoqda.

- Markaziy bank siyosatiga ta'sir

Markaziy banklar oltin narxlarini kuzatib borish asosida valyuta bozorlarini va ssuda foiz stavkalarini tartibga soladi. Oltin narxlarining oshishi markaziy banklarni qat'iyroq siyosat olib borishga undaydi: ssuda foizlarini oshirishga, milliy valyutani mustahkamlashga majbur etadi.

- Inflyatsiyaga ta'sir

Oltin inflyatsiyaga qarshi himoya vositasi sifatida qaraladi. Qimmatlilikning o'sishi davrida xaridorlar oltin narxining oshishini kutadi. Shu bois, oltin narxining ko'tarilishi inflyatsiya darajasining yuqoriligidan dalolat beradi va aksincha.

- Iqtisodiy o'sishga ta'sir

Oltin eksporti ortishi va oltin sohasidagi ishlab chiqarishning kengayishi mamlakatning iqtisodiy o'sishiga ijobiy ta'sir qiladi. Aksincha, oltin importi ortganda iqtisodiy o'sish sur'atlari pasayadi.

- Xarajatlar va daromadlarga ta'sir

Oltin narxlarining o'zgarishi bilan bog'liq holda davlatlar, kompaniyalar va aholining xarajatlari va daromadlari o'zgaradi. Bu o'z navbatida iste'mol darajasiga ta'sir etadi.

Shuning uchun ham oltin bozorlari faoliyatini kuzatish va tahlil qilish katta ahamiyatga ega. Oltin savdosi hajmi, narxlari va boshqa ko'rsatkichlarni o'rganish iqtisodiyotni boshqarishda muhim manba vazifasini o'taydi. Oltin bozorlari mahalliy va global iqtisodiy hodisalarga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN INTERNET MANBAALARI:

1. Р.Д. Алладустов, ЖАҲОН МОЛИЯ БОЗОРНИНГ ТАРКИБИ ВА РИВОЖЛАНИШ ХУСУСИЯТЛАРИ, “Иқтисодийёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 5, сентябрь-октябрь, 2016 йил

2. S. S. G'ulomov, BOZOR IQTISODIYOTI, „O'QITUVCHI“ NASHRIYOT-MATBAA IJODIY UYI TOSHKENT—2005

3. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Possibilities of Increasing the Activity of Banks in the Securities Market, Journal of Advanced Research and Scientific Progress (JARSP), Volume 02 Issue: 03/2023 ISSN: 2751-7551 (159-162)

4. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Analysis of Existing Management Mechanisms and Assessment Methods of The Bank's General Financial Risk, Journal of Intellectual Property and Human Rights, Volume:02 Issue: 05/ May-2023, ISSN:2720-6882 (227-231)

5. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Improverment of Investment Activities in the Service Sector, Journal of Innovative Studies of Engineering Science (JISES), Volume:02 Issue:03/2023 (53-58)

6. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Factors Causing Credit Risks in Commercial Banks and Their Assessment, Journal of Intellectual Property and Human, Volume:02 Issue:05/May-2023 ISSN:2720-6882 (221-226)

7. Sharipova N. D., Asadova S. D. THE ROLE OF BANKS IN THE MODERN MONETARY SYSTEM //Procedia of Theoretical and Applied Sciences. – 2023. – Т. 6. – С. 55-62.

8. Шарипова Н.Д., Чориев Я.А. СТРАХОВАНИЕ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ //International Journal of Advanced Research in Education, Technology and Management. -2023- Т.2. - С. 92-99.

9. Sharipova N. D., Jurayev I. S. THEORETICAL FOUNDATIONS OF MONETARY POLICY// INTERNATIONAL JOURNAL OF INNOVATIONS IN ENGINEERING RESEARCH AND TECHNOLOGY. – 2023. -Т. 10. -С. 171-173.

10. Sharipova N. D., Aliboyev L.Sh. THE IMPORTANCE OF ANTI-INFLATIONARY POLICY AND INFLATION TRADING IN UZBEKISTAN// INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY JOURNAL FOR RESEARCH & DEVELOPMENT. - 2023. -Т. 10. -С. 92-94.

- 11.** Tursunov, F. M. (2023). TIJORAT BANKLARIDA MASOFAVIY BANK XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH AHAMIYATI. SCHOLAR, 1(30), 75–81.
- 12.** Tursunov Faridun Mustafoyevich. (2023). OPPORTUNITIES FOR REMOTE BANKING SERVICES TO GROW IN REPUBLIC OF UZBEKISTAN'S COMMERCIAL BANKS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(11), 4–7.
- 13.** Каримова А.М., Махсудов О.Ш. Assessment of the Current State of the Market and Procedure For Lending to Subjects of Tourism Services of the Republic of Uzbekistan / Яшил иқтисодиёт ва тараққиёт журнали, 2023-йил, октябрь, 10-сон, 79-83.
- 14.** Ниязов З. Д., Махсудов О.Ш. Investment attractiveness of the enterprise, as well as factors influencing its development in the economy of Uzbekistan./ Иқтисодиёт, молия ва инновациялар халқаро илмий журнали, декабрь 29, 2023 1(4) сон, 47-55.
- 15.** Каримова А.М., Ниязов З. Д. Махсудов О.Ш. Кредитная поддержка инновационного развития / SCHOLAR 1(32) сон, ноябрь 2023, 171-179.
- 16.** www.wikipedia.org - Ensiklopediya.
- 17.** www.qomus.info - Onlayn ensiklopediya.
- 18.** www.hozir.org - Ma'lumotlar majmui.